

Cele polityki leśnej w Polsce w świetle aktualnych priorytetów leśnictwa w Europie Część 3. Europejskie priorytety polityki leśnej w polskich dokumentach strategicznych i programowych związanych z lasami

Forest policy goals in Poland in light of the current forestry aims in Europe
Part 3. European priorities for the forest policy in Polish programmes and strategies

Adam Kaliszewski

Instytut Badawczy Leśnictwa, Zakład Zarządzania Zasobami Leśnymi, Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn, Polska

Tel. +48 22 7150678, fax +48 22 7153837, e-mail: A.Kaliszewski@ibles.waw.pl

Abstract. The aim of the paper is to review and evaluate Polish programmes and strategies centred on and related to forest, as well as national and transregional development strategies and priorities formulated at the European level. This work covers the “National Forest Policy” and 28 other strategies, policies and programmes representing various forest-related policy areas, including environmental protection, agriculture and rural development, climate and energy as well as development strategies from 1997 to 2017.

The study shows that many of the priorities of the European forest policy have not been reflected in the “National Forest Policy”. These include, among others, adapting forests to climate change and enhancing their mitigation potential, enhancing the economic contribution of forestry to rural development, enhancing the role of the SFM in a green economy, securing the participation of all stakeholders in forest-related decision-making processes, improving communication in forestry and developing cross-sectoral cooperation. However, many of these forest-related issues have already been included in numerous strategic documents of other policy areas. As a result, many European forest policy priorities are scattered across Polish policy documents of different forest-related sectors and it raises justified concerns that inconsistencies and contradictions exist between them. Another matter of significant concern is that the issue of forests and forestry is barely mentioned in any of the examined development strategies. This may also indicate that the forest sector is getting more and more marginalized in the socioeconomic and political sector, as forest policy goals are defined and achieved within other policy areas and are practically absent in national and transregional development strategies.

Keywords: policy analysis, forest-related policies, development strategies, regional development

Słowa kluczowe: analiza polityki, polityka sektorowa, strategie rozwojowe, rozwój regionalny

1. Wstęp

W kwietniu 2017 r. minęło 20 lat od przyjęcia przez Radę Ministrów „Polityki leśnej państwa” (PLP), wytyczającej główne kierunki rozwoju leśnictwa w Polsce (MOŚZNiL 1997). W ciągu dwóch dekad zaszły w Polsce i w Europie głębokie zmiany polityczne, gospodarcze i społeczne. Główną przyczyną przemian społeczno-gospodarczych oraz zmian świadomości społecznej w Polsce stało się wstąpienie do Unii Europejskiej w 2004 r. i przyjęcie wspólnotowego dorobku prawnego oraz uczestnictwo w procesie kształtowania polityki i stanowienia prawa wspólnotowego.

Cele i zadania polityki leśnej w Europie w skali ponadnarodowej są formułowane przede wszystkim w ramach procesu Forest Europe, skupiającego Unię Europejską oraz wszystkie państwa europejskie, a także w obrębie samej UE. Oba fora są ze sobą silnie powiązane i wzajemnie się uzupełniają. Brak prawnych możliwości prowadzenia przez Unię Europejską odrębnej polityki leśnej sprawia, że lasy i leśnictwo są obejmowane fragmentarycznymi regulacjami w obrębie innych polityk sektorowych, natomiast określanie i realizacja kompleksowej polityki leśnej leży w kompetencjach państw członkowskich.

Wpłynęło: 23.11.2017 r., recenzowano: 7.05.2018 r., zaakceptowano: 30.07.2018 r.

Niniejsza praca jest trzecim z cyklu artykułów mających na celu wskazanie zasadnych kierunków zmian „Polityki leśnej państwa” w oparciu o analizę procesów politycznych kształtujących politykę leśną w Europie oraz trendów w polityce leśnej wybranych krajów europejskich. Zawarto w niej wyniki analizy zawartości polskich dokumentów programowych i strategicznych bezpośrednio lub pośrednio związanych z lasami i leśnictwem, a także ogólnych krajowych i ponadregionalnych strategii rozwojowych, pod kątem uwzględnienia w nich najważniejszych priorytetów sformułowanych w ciągu ostatnich dwóch dekad w europejskiej polityce leśnej.

2. Metodyka

Punktem wyjścia analizy przedstawionej w niniejszej pracy są priorytety polityki leśnej w Europie, określone w ramach procesu Forest Europe oraz obecne w dokumentach Unii Europejskiej, których charakterystykę zawarto w poprzednim artykule tego cyklu (Kaliszewski 2018). Zidentyfikowane priorytety odniesiono do przyjętych w okresie od 1997 do 2017 r. polskich dokumentów strategicznych i programowych bezpośrednio lub pośrednio związanych z lasami i gospodarką leśną (analiza treści; Buttolph Johnson et al. 2010; Weimer, Vining 2011). Analiza dotyczyła treści dokumentów pod kątem uwzględnienia w nich priorytetów europejskiej polityki leśnej. Poza samą „Polityką leśną państwa” (MOŚZNiL 1997), której poświęcono szczególną uwagę ze względu na kompleksowe ujęcie problematyki lasów i leśnictwa, badaniem objęto 28 dokumentów strategicznych i programowych z dziedziny polityki ekologicznej i ochrony różnorodności biologicznej, polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich, klimatycznej, energetycznej, przestrzennej, a także krajowych i ponadregionalnych strategii rozwoju. W szczególności przeglądem objęto następujące dokumenty (według dziedzin polityki, w ujęciu chronologicznym):

1) polityka leśna: „Polityka leśna państwa” (MOŚZNiL 1997), „Strategia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe na lata 2014–2030” (DGLP 2013);

2) polityka ekologiczna: „II Polityka Ekologiczna Państwa” (MŚ 2001), „Polityka ekologiczna państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010” (Uchwała 2002), „Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań” (MŚ 2003a), „Polityka ekologiczna państwa na lata 2007–2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011–2014” (MŚ 2006), „Polityka ekologiczna państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016” (MŚ 2008), „Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2015–2020” (Uchwała 2015b);

3) polityka rolna i rozwoju obszarów wiejskich: „Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (PROW 2004–2006)” (MRiRW 2004), „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013)” (MRiRW 2007), „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa

i rybactwa na lata 2012–2020” (Uchwała 2012b), „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (PROW 2014–2020)” (MRiRW 2014);

4) polityka klimatyczna i energetyczna: „Polityka klimatyczna Polski. Strategie redukcji emisji gazów cieplarnianych w Polsce do roku 2020” (MŚ 2003b), „Polityka energetyczna Polski do 2030 roku” (Obwieszczenie 2009), „Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych do 2020 r.” (MG 2010), „Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 r. z perspektywą do roku 2030” (MŚ 2013), „Strategia «Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.»” (Uchwała 2014b);

5) polityka przestrzenna: „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” (Uchwała 2011);

6) polityka gospodarcza kraju: „Strategia rozwoju kraju 2007–2015” (MRR 2006), „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe” (KPRM 2009), „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie” (Uchwała 2010), „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju” (MAiC 2012), „Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo” (Uchwała 2012a), „Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki «Dynamiczna Polska 2020»” (Uchwała 2013a), „Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)” (Uchwała 2017);

7) polityka ponadregionalna: „Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020” (Uchwała 2013b), „Strategia rozwoju Polski Południowej do roku 2020” (Uchwała 2014a), „Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020” (Uchwała 2014c), „Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030” (Uchwała 2015a).

3. Wyniki badań i dyskusja

W tabeli 1 przedstawiono wyniki przeglądu i analizy zawartości „Polityki leśnej państwa” oraz ważniejszych dokumentów strategicznych i programowych bezpośrednio lub pośrednio związanych z lasami i gospodarką leśną pod kątem uwzględnienia w nich priorytetów leśnictwa na poziomie europejskim. Zawarto w niej dokumenty wyznaczające kierunki rozwoju polityki leśnej, ekologicznej, rolnej i rozwoju obszarów wiejskich, klimatycznej, energetycznej oraz przestrzennej. W tabeli 2 przedstawiono natomiast wyniki analizy krajowych i ponadregionalnych strategii rozwoju.

Przeprowadzona analiza celów „Polityki leśnej państwa” z punktu widzenia ich spójności z priorytetami europejskiej polityki leśnej wskazuje, że dokument ten w znacznym stopniu nie odzwierciedla obecnych międzynarodowych trendów i nadrzędnych celów w leśnictwie. Do priorytetów obecnych i wyraźnie wskazanych w „Polityce leśnej państwa” należy zaliczyć: zachowanie, ochronę, przywracanie i odpowiednie wzmacnianie różnorodności biologicznej (priorytet 1), zwiększanie odporności lasów na czynniki abiotyczne i bio-

tyczne (częściowo priorytet 2), utrzymanie i poprawę środowiskowych funkcji lasu (priorytet 4), promowanie produkcji i wykorzystania drewna, wspieranie właścicieli lasów prywatnych (częściowo priorytet 6), edukacja leśna społeczeństwa (priorytet 14) oraz prowadzenie badań leśnych (priorytet 15).

Dłuższa jest natomiast lista priorytetów nieuwzględnionych lub też uwzględnionych pośrednio bądź bardzo ogólnikowo w „Polityce leśnej państwa”. Jednym z nich jest kwestia przystosowania lasów do zmian klimatu (priorytet 2), stanowiąca jedno z najistotniejszych obecnie i w najbliższych dekadach wyzwań dla leśnictwa w Europie (Streck et al. 2010). Podobnie jest z problematyką zwiększania roli lasów i gospodarki leśnej w łagodzeniu zmian klimatu (priorytet 3), o czym nawet nie wspomina się w „Polityce...”, poza wymienieniem zwiększenia akumulacji węgla w biomasy i glebach leśnych jako jednego z oczekiwanych efektów realizacji jej celów. Dokument całkowicie pomija zagadnienia zastępowania drewnem nieodnawialnych materiałów i produktów oraz wykorzystania drewna do celów wytwarzania energii. W tym kontekście zrozumiałą jest brak nawiązań „Polityki leśnej państwa” do zwiększania roli sektora leśnego w „zielonej gospodarce” (priorytet 8), będącej stosunkowo nową koncepcją, upowszechnianą w następstwie Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zrównoważonego Rozwoju Rio+20 w 2012 r. (Kohl 2013).

„Polityka leśna państwa” nie porusza również innych zasadniczych zagadnień. Należą do nich kwestie innowacji w leśnictwie oraz różnicowania źródeł przychodów gospodarstw leśnych (częściowo priorytet 6), wyceny wartości funkcji lasu i odzwierciedlenia jej w politykach i programach dotyczących lasów (priorytet 9). Z kolei problematyka zwiększania roli lasów i gospodarki leśnej w rozwoju obszarów wiejskich (priorytet 7) została ujęta w dokumencie bardzo ogólnikowo, pomimo silnej struktury organizacyjnej oraz dobrej kondycji ekonomicznej leśnictwa państwowego i znaczącej możliwości wpływu na lokalną gospodarkę.

Niektóre priorytety europejskie są obecne w „Polityce leśnej państwa”, jednak zostały sformułowane nie jako cele, ale jako jej uwarunkowania, a więc okoliczności mające wpływ na realizację zadań. Należy do nich zaliczyć zagadnienia rozwoju kadr w leśnictwie (częściowo priorytet 10), zachowania wartości kulturowej lasów i gospodarki leśnej (priorytet 13), a także szeroko rozumiane kwestie instytucjonalne, obejmujące zapewnienie udziału interesariuszy w podejmowaniu decyzji dotyczących lasów, poprawę komunikacji w leśnictwie (priorytet 11) oraz rozwijanie koordynacji i współpracy międzysektorowej leśnictwa (priorytet 12).

Trzeba jednak podkreślić, że liczne priorytety europejskiej polityki leśnej zostały zawarte w innych polskich programach i strategiach związanych z leśnictwem (tab. 1). Przykładowo problematyka adaptacji lasów do zmian klimatu (priorytet 2) jest poruszana w „Strategicznym planie adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 r. z perspektywą do roku 2030” (MŚ 2013) oraz w „Strategii «Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.»” (Uchwała 2014b), a także w trzech dokumentach

z zakresu polityki ekologicznej (Uchwała 2002, MŚ 2006, Uchwała 2015b), „Polityce klimatycznej Polski” (MŚ 2003b) oraz „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020” (Uchwała 2012b). Wspiera ją również „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013” (MRiRW 2007).

Kwestia wzmocnienia roli lasów i gospodarki leśnej w łagodzeniu zmian klimatu (priorytet 3) poruszana jest przede wszystkim w odniesieniu do zwiększania ilości węgla związanego w biomasy i glebach leśnych (MŚ 2003b, MRiRW 2004, MŚ 2006, MRiRW 2007, MRiRW 2014), podczas gdy inne zagadnienia zostały niemal zupełnie pominięte (mobilizacja zasobów drzewnych) lub pojawiają się sporadycznie (substytucja drewnem nieodnawialnych materiałów i produktów, promowanie drewna jako źródła energii).

Istotne wsparcie dla realizacji priorytetów leśnictwa na poziomie europejskim stanowi polityka rolno. Kolejne programy rozwoju rolnictwa i wsi (MRiRW 2004, 2007, 2014) mają na celu m.in. zwiększanie roli lasów i gospodarki leśnej (szczególnie sektora prywatnego) w rozwoju obszarów wiejskich, głównie poprzez wspieranie zalesień gruntów niepaństwowych, ale także inne formy pomocy właścicielom lasów (np. szkolenia). Duże znaczenie programów rozwoju obszarów wiejskich wynika z faktu dysponowania instrumentami finansowymi oraz zapleczem instytucjonalnym pozwalającym wyjść poza deklaracyjny charakter podejmowanych działań. Z drugiej strony trzeba jednak zauważyć, że problematyka leśnictwa w tych programach ma marginalne znaczenie.

Wśród sformułowanych priorytetów polityki leśnej w Europie można wskazać również takie, które nie znajdują odzwierciedlenia w „Polityce leśnej państwa”, a w innych analizowanych dokumentach są jedynie zasygnalizowane. Należą do nich: wspieranie innowacji w leśnictwie (częściowo priorytet 6), wymienione w „Strategii Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe na lata 2014–2030” (DGLP 2013), poszukiwanie dodatkowych źródeł przychodów w leśnictwie (częściowo priorytet 6), na które zwrócono uwagę w „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020” (Uchwała 2012b) oraz „Strategii PGLLP na lata 2014–2030” (DGLP 2013), jak również wartościowanie wszystkich funkcji lasów (Uchwała 2012b, Uchwała 2015b). Bardzo ogólnikowo, choć w licznych dokumentach, przedstawiana jest natomiast konieczność zapewnienia udziału wszystkich interesariuszy w podejmowaniu decyzji dotyczących zasobów przyrodniczych, a także rozwijania koordynacji działań i współpracy międzysektorowej. Kwestie te są obecne we wszystkich analizowanych dokumentach z zakresu polityki ekologicznej oraz w „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” (Uchwała 2011).

Drugą badaną grupę dokumentów stanowią krajowe i ponadregionalne strategie rozwoju. Są to główne dokumenty z zakresu polityki rozwoju, rozumianej jako „zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju

Tabela 1. Uwzględnienie priorytetów leśnictwa w Europie w polskich dokumentach strategicznych i programowych bezpośrednio lub pośrednio związanych z leśnictwem

Oznaczenia: „+” – priorytet wskazany bezpośrednio; „(+)” – priorytet wskazany pośrednio; puste pole – priorytet niewskazany w dokumencie

Table 1. Inclusion of the priorities for forestry in Europe into Polish forest-focused and forest-related strategies and programmes

Symbols: “+” – a priority directly included; “(+)” – a priority indirectly included; blank field – a priority not included in a document

Obszar polityki Policy area	Polityka leśna Forest policy		Polityka ochrony środowiska Environmental policy			
Priorytet Priority	Polityka leśna państwa National Forest Policy (MOSZNiL 1997)	Strategia PGLLP na lata 2014-2030 / The State Forests National Forest Holding Strategy 2014–2030 (DGLP 2013b)	II Polityka ekologiczna państwa / 2nd National Environmental Policy (MŚ 2001)	Polityka ekologiczna państwa 2003–2006 / National Environmental Policy 2003–2006 (Uchwała 2002)	Krajowa strategia ochrony różnorodności biologicznej / National Strategy for the Conservation of Biodiversity (MŚ 2003a)	Polityka ekologiczna państwa 2007–2010 / National Environmental Policy 2007–2010 (MŚ 2006)
1. Zachowanie, ochrona, przywracanie i wzmacnianie różnorodności biologicznej Conserving, protecting, restoring and enhancing forest biodiversity	Tak – jeden z celów Yes – one of the policy goals		+	+	+	+
2. Przystosowanie lasów do zmian klimatu i zmiennych warunków środowiskowych Adapting forests to climate change and changing environmental conditions	Nie – adaptacja do zmian klimatu No – adapting to climate change Tak – zwiększanie odporności lasów Yes – improving resistance of forests	+		+		+
3. Zwiększanie roli lasów i gospodarki leśnej w łagodzeniu zmian klimatu Enhancing a role of forests and forest management in mitigating climate change w tym: / including:	Nie No			+		+
Zwiększanie akumulacji węgla w biomasie i glebach leśnych Enhancing carbon sequestration and storage in forest biomass and soils	Tak – spodziewany efekt realizacji PLP Yes – expected effect of policy implementation					+
Mobilizacja zasobów drzewnych, również z obszarów nieleśnych Mobilization of wood resources, also from non-forested areas	Nie No					
Substytucja drewnem nieodnawialnych materiałów i produktów Substitution of non-renewable materials and products with wood	Nie No					

Polityka ochrony środowiska Environmental policy	Polityka rolna i rozwoju obszarów wiejskich Agricultural and rural development policy			Polityka klimatyczna i energetyczna Climate and energy policies				Polityka przestrz. Spatial policy			
Polityka ekologiczna państwa 2009–2012 / National Environmental Policy 2009–2012 (MŚ 2008)	Program ochrony i zrównoważ. użytkowania różnorodności biologicznej / Programme for Conservation and Sustainable Use of Biodiversity (Uchwała 2015b)	PROW 2004–2006 / Rural Development Plan 2004–2006 (MRiRW 2004)	PROW 2007–2013 / Rural Development Programme 2007–2013 (MRiRW 2007)	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2012–2020 / Strategy for Sustainable Development of Rural Areas, Agriculture and Fisheries 2012–2020 (Uchwała 2012b)	PROW 2014–2020 / Rural Development Programme 2014–2020 (MRiRW 2014)	Polityka klimatyczna Polski / Climate Policy of Poland (MŚ 2003b)	Polityka energetyczna Polski / Energy Policy of Poland (Obwieszczenie 2009)	Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych do 2020 r. / Poland National Renewable Energy Action Plan until 2020 (MG 2010)	Strategiczny plan adaptacji do zmian klimatu do 2020 r. / Polish National Strategy for Adaptation to Climate Change (MŚ 2013)	Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko / Energy Safety and Environment Strategy (Uchwała 2014b)	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 / National Spatial Development Concept 2030 (Uchwała 2011)
(±)	+	+	+	+	+				+	+	+
	+		+	+		+			+	+	
		+	+		+	+	(±)	(±)			
						(±)	(±)	(±)			
						+					

Obszar polityki Policy area	Polityka leśna Forest policy	Polityka ochrony środowiska Environmental policy			
Priorytet Priority	Polityka leśna państwa National Forest Policy (MOSZNIL 1997) Strategia PGLLP na lata 2014-2030 / The State Forests National Forest Holding Strategy 2014–2030 (DGLP 2013b) II Polityka ekologiczna państwa / 2nd National Environmental Policy (MŚ 2001) Polityka ekologiczna państwa 2003–2006 / National Environmental Policy 2003–2006 (Uchwała 2002) Krajowa strategia ochrony różnorodności biologicznej / National Strategy for the Conservation of Biodiversity (MŚ 2003a) Polityka ekologiczna państwa 2007–2010 / National Environmental Policy 2007–2010 (MŚ 2006)				
Promowanie wykorzystania drewna jako źródła energii Promoting use of wood as an energy source	Nie No				(±)
4. Utrzymanie i poprawa środowiskowych funkcji lasu (ochrona wód i gleb) Maintaining and improving forest ecosystem services (protecting water and soils)	Tak – jeden z celów polityki Yes – one of the policy goals		+	+	+
5. Zapobieganie nielegalnemu pozyskiwaniu produktów leśnych oraz obrotowi nimi Combating illegal harvesting of forest products and related trade	Nie No				
6. Poprawa ekonomicznej efektywności gospodarki leśnej Improving economic viability of forest management w tym: / including:		+			
Promowanie produkcji i wykorzystania drewna Promoting production and use of wood	Tak – jeden z celów polityki Yes – one of the policy goals	+			
Wspieranie innowacji w leśnictwie Supporting innovations in forestry	Nie No	+			
Stymulowanie zróżnicowania źródeł przychodów w leśnictwie Stimulating differentiation of sources of income in forestry	Nie No	+			
Wspieranie właścicieli prywatnych gospodarstw leśnych oraz ich zrzeszeń Supporting private forest owners and their associations	Tak – jeden z celów polityki Yes – one of the policy goals		+		+
7. Zwiększanie roli lasów i gospodarki leśnej w rozwoju obszarów wiejskich Enhancing a role of forests and forest management in rural development	Tak, ale wyrażony pośrednio Yes, but mentioned indirectly	+			

Obszar polityki Policy area	Polityka leśna Forest policy	Polityka ochrony środowiska Environmental policy				
Priorytet Priority	<p>Polityka leśna państwa National Forest Policy (MOSZNIL 1997)</p> <p>Strategia PGLLP na lata 2014-2030 / The State Forests National Forest Holding Strategy 2014–2030 (DGLP 2013b)</p> <p>II Polityka ekologiczna państwa / 2nd National Environmental Policy (MŚ 2001)</p> <p>Polityka ekologiczna państwa 2003–2006 / National Environmental Policy 2003–2006 (Uchwała 2002)</p> <p>Krajowa strategia ochrony różnorodności biologicznej / National Strategy for the Conservation of Biodiversity (MŚ 2003a)</p> <p>Polityka ekologiczna państwa 2007–2010 / National Environmental Policy 2007–2010 (MŚ 2006)</p>					
8. Zapewnienie udziału sektora leśnego w „zielonej gospodarce” Securing contribution of the forest sector to a green economy	Nie No			+		+
9. Wycena wartości funkcji lasu i odzwierciedlenie w politykach i programach dotyczących lasów Forest valuation and reflecting it in forest-related policies and programmes	Nie No					
10. Poprawa socjalnych standardów prowadzenia gospodarki leśnej Improving social aspects of forest management w tym: / including:	Częściowo wymieniony Partially mentioned	(+)	(+)	(+)		
Kwestie BHP Health and safety issues	Nie No					
Rozwój kadr w leśnictwie Developing human resources	Wymieniony jako uwarunkowanie realizacji polityki Mentioned as a condition for policy implementation	+	+	+		
11. Zapewnienie udziału wszystkich interesariuszy w podejmowaniu decyzji dotyczących lasów oraz poprawa komunikacji Securing participation of all stakeholders in decision-making, improving forest communication	Wymieniony jako uwarunkowanie realizacji polityki Mentioned as a condition for policy implementation		(+)	(+)	(+)	(+)
12. Rozwijanie koordynacji i współpracy międzysektorowej leśnictwa Fostering coordination and cross-sectoral cooperation of forestry	Wymieniony jako uwarunkowanie realizacji polityki Mentioned as a condition for policy implementation			(+)	+	+
13. Zachowanie wartości kulturowej lasów i gospodarki leśnej Preserving cultural values of forests and forest management	Wymieniony jako uwarunkowanie realizacji polityki Mentioned as a condition for policy implementation		(+)	(+)		

Obszar polityki Policy area	Polityka leśna Forest policy	Polityka ochrony środowiska Environmental policy				
Priorytet Priority	Polityka leśna państwa National Forest Policy (MOSZNIL 1997)	Strategia PGLLP na lata 2014-2030 / The State Forests National Forest Holding Strategy 2014–2030 (DGLP 2013b)	II Polityka ekologiczna państwa / 2nd National Environmental Policy (MŚ 2001)	Polityka ekologiczna państwa 2003–2006 / National Environmental Policy 2003–2006 (Uchwała 2002)	Krajowa strategia ochrony różnorodności biologicznej / National Strategy for the Conservation of Biodiversity (MŚ 2003a)	Polityka ekologiczna państwa 2007–2010 / National Environmental Policy 2007–2010 (MŚ 2006)
14. Edukacja leśna społeczeństwa Forest education of society	Tak – jeden z celów polityki Yes – one of the policy goals	+	+	+	+	+
15. Prowadzenie badań leśnych Forest research	Tak – jeden z priorytetów polityki i uwarunkowań jej realizacji Yes – one of the policy goals and condition of its implementation	+	+	+	+	+

Źródło: Opracowanie własne

Source: Own elaboration

kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej” (Ustawa 2006, art. 2). Należą do nich długookresowe strategie rozwoju kraju, określające główne cele, wyzwania i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmujące okres co najmniej 15 lat („Polska 2030. Wyzwania rozwojowe”, „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”), strategie średniookresowe, określające podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym, obejmujący okres 4–10 lat („Strategia rozwoju kraju 2007–2015”, „Strategia Rozwoju Kraju 2020”, zastąpiona przez „Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020”) oraz inne strategie, w tym strategie zintegrowane („Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie”, „Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki”) i ponadregionalne („Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”, „Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020”, „Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020” i „Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020”).

Przegląd treści strategii rozwojowych pozwala na konstatację, że większość z nich nie tylko nie nawiązuje do omawianych priorytetów leśnictwa, ale nawet nie zawiera jakichkolwiek odniesień do lasów i gospodarki leśnej (zob. też Rykowski 2013). O lasach w ogóle nie wspomniano w „Strategii Rozwoju Kraju 2020” (Uchwała 2012a), strategii „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” (MAiC 2012) oraz w „Strategii innowacyjności i efektywności gospodarki” (Uchwała 2013a). W tych trzech dokumentach nie pojawia się również termin „drewno” – główny produkt zrównoważonej gospodarki leśnej. W „Strategii rozwoju kraju 2007–2015” (MRR 2006) na temat leśnictwa wspomniano tylko przy ogólnej charakterystyce rolnictwa, a także w generalnym opisie infrastruktury ochrony środowiska oraz kultury, turystyki i sportu. W dokumencie tym dostrzeżono jednak potrzebę zwiększania lesistości kraju. Z kolei w „Strategii Rozwoju Kraju 2020” (Uchwała 2012a) zwrócono uwagę na konieczność adaptacji leśnictwa do zmian klimatu.

Nieznacznie więcej miejsca poświęcono lasom w strategii „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe” (KPRM 2009). W dokumencie dostrzeżono, że wartość lasów przejawia się nie tylko w walorach krajobrazowych (bez rozwinięcia tego zagadnienia), a także wskazano na potrzebę dalszego zwiększenia

Polityka ochrony środowiska Environmental policy		Polityka rolna i rozwoju obszarów wiejskich Agricultural and rural development policy				Polityka klimatyczna i energetyczna Climate and energy policies				Polityka przestrz. Spatial policy	
Polityka ekologiczna państwa 2009-2012 / National Environmental Policy 2009–2012 (MŚ 2008)	Program ochrony i zrównoważ. użytkowania różnorodności biologicznej / Programme for Conservation and Sustainable Use of Biodiversity (Uchwała 2015b)	PROW 2004–2006 / Rural Development Plan 2004–2006 (MRiRW 2004)	PROW 2007–2013 / Rural Development Programme 2007–2013 (MRiRW 2007)	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2012–2020 / Strategy for Sustainable Development of Rural Areas, Agriculture and Fisheries 2012–2020 (Uchwała 2012b)	PROW 2014–2020 / Rural Development Programme 2014–2020 (MRiRW 2014)	Polityka klimatyczna Polski / Climate Policy of Poland (MŚ 2003b)	Polityka energetyczna Polski / Energy Policy of Poland (Obwieszczenie 2009)	Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych do 2020 r. / Poland National Renewable Energy Action Plan until 2020 (MG 2010)	Strategiczny plan adaptacji do zmian klimatu do 2020 r. / Polish National Strategy for Adaptation to Climate Change (MŚ 2013)	Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko / Energy Safety and Environment Strategy (Uchwała 2014b)	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 / National Spatial Development Concept 2030 (Uchwała 2011)
	+				+						
+	+			(+)		+	(+)	(+)	+	+	

szania lesistości kraju. W strategii wymieniono również odpady drzewne, jako potencjalne źródło energii w kontekście ograniczania wykorzystania paliw kopalnych.

W podobny sposób problematyka lasów i leśnictwa została usytuowana we wszystkich czterech strategiach ponadregionalnych. W dokumentach tych – poza okazjonalnymi przywołaniami – problematyka leśnictwa nie występuje. Podobnie jak w niektórych omówionych powyżej krajowych strategiach rozwoju, żaden z dokumentów o charakterze ponadregionalnym nie posługuje się terminami „las” i „drewno”.

W „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020” (Uchwała 2013b) ograniczono się do stwierdzenia faktu, że przemysł drzewny jest jedną z siedmiu najważniejszych gałęzi przemysłu w regionie. Z kolei w „Strategii Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020” (Uchwała 2014c) uznano, że „cechą wspólną województw Polski Zachodniej jest również silnie rozwinięty przemysł meblarski i drzewny, bazujący na miejscowych zasobach i tradycjach.”. Oba dokumenty uznają zatem szczególną pozycję gałęzi przemysłu opartych na drewnie, nie poświęcając jednocześnie temu zagadnieniu żadnej uwagi. Ten brak konsekwencji jest wyraźnie dostrzegalny, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że na obszarze objętym obiema strategiami (10

województw) występuje w sumie 67,2% wszystkich lasów i 66,8% krajowych zasobów grubizny na pniu (GUS 2016).

Więcej uwagi omawianej problematyce poświęcono w „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie” (Uchwała 2010). W dokumencie zwrócono uwagę na konieczność zachowania obszarów najwartościowszych pod względem przyrodniczym, w tym lasów, a także dostrzeżono duże znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich działań wspieranych w ramach polityki rolnej państwa i wspólnej polityki rolnej w zakresie podnoszenia konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa. Wskazano również na konieczność poszukiwania i rozwijania regionalnych potencjałów w zakresie pozyskiwania energii z odnawialnych źródeł, w tym z biomasy. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że potrzebę rozwoju odnawialnych źródeł energii w powiązaniu z ochroną różnorodności biologicznej dostrzeżono także w „Strategii innowacyjności i efektywności gospodarki” (Uchwała 2013a).

W porównaniu z omówionymi powyżej strategiami rozwojowymi więcej uwagi sprawom leśnictwa poświęcono w „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020” (Uchwała 2017). W dokumencie wyraźnie zaznaczono, że „prowadzenie w lasach wielofunkcyjnej i trwale zrównoważonej gospodarki leśnej jest gwarantem zachowa-

Tabela 2. Uwzględnienie priorytetów leśnictwa w Europie w krajowych i ponadregionalnych strategiach rozwoju
Oznaczenia: „+” – priorytet wskazany bezpośrednio; „(+)” – priorytet wskazany pośrednio; puste pole – priorytet nie wskazany w dokumencie

Table 2. Inclusion of the priorities for forestry in Europe into national and transregional development strategies

Symbols: “+” – a priority directly included; “(+)” – a priority indirectly included; blank field – a priority not included in a document

Obszar polityki Policy area	Strategie rozwoju kraju National development strategies				
	Strategia rozwoju kraju 2007–2015 National Development Strategy 2007–2015 (MRR 2006)	Polska 2030. Wyzwania rozwojowe Poland 2030. Development Challenges (KPRM 2009)	Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności Poland 2030. Third Wave of Modernity (MAiC 2012)	Strategia Rozwoju Kraju 2020 National Development Strategy 2020 (Uchwała 2012a)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy (Uchwała 2013a)
Priorytet Priority					
1. Zachowanie, ochrona, przywracanie i wzmacnianie różnorodności biologicznej Conserving, protecting, restoring and enhancing forest biodiversity	(+)			(+)	(+)
2. Przystosowanie lasów do zmian klimatu i zmiennych warunków środowiskowych Adapting forests to climate change and changing environmental conditions				+	
3. Zwiększanie roli lasów i gospodarki leśnej w łagodzeniu zmian klimatu Enhancing a role of forests and forest management in mitigating climate change w tym: / including:					
Zwiększanie akumulacji węgla w biomasie i glebach leśnych Enhancing carbon sequestration and storage in forest biomass and soils					
Promowanie wykorzystania drewna jako źródła energii Promoting use of wood as an energy source					
4. Utrzymanie i poprawa środowiskowych funkcji lasu (ochrona wód i gleb) Maintaining and improving forest ecosystem services (protecting water and soils)				(+)	

Strategie rozwoju kraju National development strategies		Ponadregionalne strategie rozwoju Transregional development strategies			
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju Strategy for Responsible Development (Uchwała 2017)	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 National Strategy for Regional Development (Uchwała 2010)	Strategia rozwoju społeczno–gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 Strategy for Socioeconomic Development of Eastern Poland until 2020 (Uchwała 2013b)	Strategia rozwoju Polski Południowej do roku 2020 Strategy for Development of Southern Poland until 2020 (Uchwała 2014a)	Strategia rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 Strategy for Development of Western Poland until 2020 (Uchwała 2014c)	Strategia rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 Strategy for Development of Central Poland until 2020 (Uchwała 2015a)
+					
+					
+					
+					
+		(+)			
+					

Obszar polityki Policy area	Strategie rozwoju kraju National development strategies				
Priorytet Priority	Strategia rozwoju kraju 2007–2015 National Development Strategy 2007–2015 (MRR 2006)	Polska 2030. Wyzwania rozwojowe Poland 2030. Development Challenges (KPRM 2009)	Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności Poland 2030. Third Wave of Modernity (MAiC 2012)	Strategia Rozwoju Kraju 2020 National Development Strategy 2020 (Uchwała 2012a)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy (Uchwała 2013a)
6. Poprawa ekonomicznej efektywności gospodarki leśnej Improving economic viability of forest management w tym: / including:					
Promowanie produkcji i wykorzystania drewna Promoting production and use of wood					
Wspieranie innowacji w leśnictwie Supporting innovations in forestry					(+)
Stymulowanie zróżnicowania źródeł przychodów w leśnictwie Stimulating differentiation of sources of income in forestry	(+)				
8. Zapewnienie udziału sektora leśnego w „zielonej gospodarce” Securing contribution of the forest sector to a green economy					(+)
9. Wycena wartości funkcji lasu i odzwierciedlenie w politykach i programach dotyczących lasów Forest valuation and reflecting it in forest-related policies and programmes					
15. Prowadzenie badań leśnych Forest research					(+)

Źródło: Opracowanie własne
Source: Own elaboration

Strategie rozwoju kraju National development strategies		Ponadregionalne strategie rozwoju Transregional development strategies			
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju Strategy for Responsible Development (Uchwała 2017)	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 National Strategy for Regional Development (Uchwała 2010)	Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 Strategy for Socioeconomic Development of Eastern Poland until 2020 (Uchwała 2013b)	Strategia rozwoju Polski Południowej do roku 2020 Strategy for Development of Southern Poland until 2020 (Uchwała 2014a)	Strategia rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 Strategy for Development of Western Poland until 2020 (Uchwała 2014c)	Strategia rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 Strategy for Development of Central Poland until 2020 (Uchwała 2015a)
(+)					
+					

nia bogactwa przyrodniczego lasów Polski, przy jednoczesnym korzystaniu z ich zasobów w celu zaspokojenia potrzeb społecznych i gospodarczych”. Założenia „Strategii...” realizowane będą w oparciu o dwa duże projekty strategiczne związane z lasami: „Kompleksowy program adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych do roku 2020” oraz „Projekt strategiczny Leśne Gospodarstwa Węglowe”. Ponadto w dokumencie zwrócono uwagę na konieczność prowadzenia działań o charakterze ciągłym, w tym utrzymania i – w miarę dostępności odpowiednich gruntów – powiększenia ogólnej lesistości kraju, zwiększenia możliwości pochłaniania przez lasy dwutlenku węgla, zwiększenia dostępności biomasy leśnej (w tym drewna energetycznego) na potrzeby lokalne oraz współspalania w energetyce, ochrony gleb przed degradacją oraz wdrożenia Europejskiej Konwencji Krajobrazowej.

Pozytywne ukierunkowanie na zagadnienia związane z lasami i leśnictwem, zarysowane w „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020” (Uchwała 2017), nie zmienia jednak znacząco sposobu postrzegania lasów i leśnictwa oraz ich roli w rozwoju gospodarczym i społecznym kraju. Sprawy leśnictwa zostały w strategiach rozwojowych ostatnich dwudziestu lat albo zupełnie pominięte, albo były przywoływane fragmentarycznie i bardzo ogólnikowo, co można uznać za klęskę dotychczasowej polityki leśnej (Rykowski 2013). W tej sytuacji nie powinien dziwić brak odniesień w tych dokumentach do zidentyfikowanych priorytetów europejskiej polityki leśnej (tab. 2).

Sformułowane na forum Unii Europejskiej oraz pod auspicjami Forest Europe priorytety polityki leśnej są obecne w polskich dokumentach strategicznych i programowych z zakresu leśnictwa i obszarów bezpośrednio z nim związanych (ochrona środowiska, ochrona różnorodności biologicznej, rolnictwo, zagospodarowanie przestrzenne, energetyka), jednak są one bardzo rozproszone. Rozdzielenie problematyki leśnictwa pomiędzy liczne dokumenty różnych obszarów polityki państwa, przy jednoczesnym braku aktualnego, kompleksowego dokumentu polityki leśnej, budzi uzasadnione obawy powstawania niespójności czy wręcz sprzeczności w realizowanych działaniach. Może również świadczyć o dokonującej się stopniowo marginalizacji sektora leśnego w gospodarce i przestrzeni polityczno-społecznej, objawiającej się w realizacji priorytetów leśnictwa „przy okazji” osiągnięcia celów w innych obszarach funkcjonowania państwa. Zepchnięcie problematyki leśnictwa na margines gospodarczych i społecznych priorytetów państwa jest szczególnie wyraźne w licznych krajowych i ponadregionalnych strategiach rozwojowych, przyjmowanych w ciągu ostatnich dwóch dekad. Praktycznie nie dostrzega się w nich znaczenia i roli lasów oraz wyklucza z grupy czynników rozwoju zasoby przyrodnicze, zajmujące około 30% powierzchni kraju.

Należy jednocześnie mieć na uwadze fakt, że samo umieszczenie zagadnień leśnictwa w dokumentach strategicznych i programowych nie spowoduje wzmocnienia pozycji sektora leśnego w systemie politycznym i gospodarczym kraju. Polityka jest realizowana poprzez wdrażanie jej założeń do przepisów prawnych, przez co nabierają one charakte-

ru normatywnego. Niemniej jednak brak odniesień do lasów i leśnictwa w najważniejszych dokumentach politycznych sprawia, że problem lasów i leśnictwa niemal w ogóle nie jest obecny w debacie politycznej i świadomości społecznej, co w rezultacie musi pociągać za sobą negatywne konsekwencje dla całego sektora leśnego.

4. Wnioski

1. Liczne zidentyfikowane priorytety polityki leśnej przyjęte na szczeblu europejskim od 1998 roku nie znajdują odpowiednika w sformułowaniach w „Polityce leśnej państwa” w Polsce. Wiele z nich zostało jednak wyrażonych bezpośrednio lub pośrednio w licznych dokumentach strategicznych i programowych sektorów związanych z leśnictwem.

2. Problematyka lasów i gospodarki leśnej jest całkowicie pomijana lub podnoszona okazjonalnie w niemal wszystkich krajowych i ponadregionalnych strategiach rozwoju opracowanych i przyjętych w ciągu ostatnich 20 lat. Prowadzi to do konstatacji, że zasoby leśne, zajmujące 30% powierzchni kraju, nie są faktycznie uznawane za czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju.

3. Należy przypuszczać, że brak rewizji i aktualizacji zapisów w „Polityce leśnej państwa” oraz fakt formułowania ważnych celów leśnictwa w dokumentach programowych innych sektorów gospodarki może skutkować powstawaniem niespójności i sprzeczności w przyjmowanych celach i priorytetach w zakresie gospodarowania zasobami leśnymi.

4. Brak rewizji i aktualizacji zapisów w „Polityce leśnej państwa” oraz pomijanie problematyki lasów i leśnictwa w strategiach rozwojowych może świadczyć o postępującej marginalizacji sektora leśnego w przestrzeni polityczno-społecznej kraju.

Konflikt interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów.

Źródło finansowania badań

W publikacji przedstawiono wyniki badań zrealizowanych w ramach projektu „Kierunki rozwoju polityki leśnej państwa w świetle nowych uwarunkowań funkcjonowania leśnictwa w Europie” (nr 240406) sfinansowanego w latach 2012–2014 ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (działalność statutowa).

Literatura

- Buttolph Johnson J., Reynolds H.T., Mycoff J.D. 2010. Metody badawcze w naukach politycznych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1–633. ISBN 978-83-01-16321-1.
- Kaliszewski A. 2018. Cele polityki leśnej w Polsce w świetle aktualnych priorytetów leśnictwa w Europie. Część 2. Priorytety polityki leśnej w Europie. *Leśne Prace Badawcze* 79(2): 169–179. DOI 10.2478/frp-2018-0018.

- Kohl M. 2013. Zielona gospodarka – nurt przyszłego rozwoju?, w: Planowanie w gospodarstwie leśnym XXI wieku. Zimowa Szkoła Leśna przy Instytucie Badawczym Leśnictwa, V Sesja. Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, 69–73. ISBN 978-83-62830-23-7.
- Rykowski K. 2013. Terazniejszość leśna w strategiach rządowych. *Las Polski* 6: 7–9.
- Streck C., O’Sullivan R., Janson-Smith T., Tarasofsky R. (eds.) 2008. *Climate Change and Forests. Emerging Policy and Market Opportunities*. Chatham House, London, Brookings Institution Press, Washington D.C., 1–346. ISBN 978-0-8157-0427-0.
- Weimer D.L., Vining A.R. 2011. *Policy Analysis*, Ed. No. 5. Pearson, Boston, 1–473. ISBN 978-0-205-78130-0.

Wykaz źródeł

- DGLP 2013. *Strategia Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe na lata 2014-2030*. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa.
- GUS 2016. *Leśnictwo 2016*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 1–365. ISSN 1230-574X.
- KPRM 2009. *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*. Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- MAiC 2012. *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa.
- MG 2010. *Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych do 2020 r.* Dokument przyjęty w dniu 7 grudnia 2010 r. przez Radę Ministrów. Ministerstwo Gospodarki, Warszawa.
- MOŚZNiL 1997. *Polityka leśna państwa*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 kwietnia 1997 r. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa.
- MRiRW 2004. *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006*. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- MRiRW 2007. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013)*. Tekst jednolity uwzględniający zmiany zatwierdzone przez Komisję Europejską dnia 24 stycznia 2014 r. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- MRiRW 2014. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020)*. Wersja z dnia 12 grudnia 2014 r. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- MRR 2006. *Strategia rozwoju kraju 2007-2015*. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- MŚ 2001. *II Polityka Ekologiczna Państwa*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w czerwcu 2000 r. i Sejm RP w sierpniu 2001 r., Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- MŚ 2003a. *Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań*. Dokument zatwierdzony przez Radę Ministrów w dniu 25 lutego 2003 r. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- MŚ 2003b. *Polityka klimatyczna Polski. Strategie redukcji emisji gazów cieplarnianych w Polsce do roku 2020*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów dnia 4 listopada 2003 r. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- MŚ 2006. *Polityka ekologiczna państwa na lata 2007-2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011-2014*. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- MŚ 2008. *Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- MŚ 2013. *Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030*. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Obwieszczenie 2009. *Obwieszczenie Ministra Gospodarki z dnia 21 grudnia 2009 r. w sprawie polityki energetycznej państwa do 2030 r.* M.P. 2010 nr 2 poz. 11.
- Uchwała 2002. *Uchwała Sejmu RP z dnia 8 maja 2003 r. w sprawie przyjęcia „Polityki Ekologicznej Państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010”*. M.P. 2003 nr 33 poz. 433.
- Uchwała 2010. *Uchwała Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2010 r. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*. M.P. 2010 nr 36 poz. 423.
- Uchwała 2011. *Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. M.P. 2012 poz. 252.
- Uchwała 2012a. *Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020*. M.P. 2012 poz. 882.
- Uchwała 2012b. *Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012-2020*. M.P. 2012 poz. 839.
- Uchwała 2013a. *Uchwała nr 7 Rady Ministrów z dnia 15 stycznia 2013 r. w sprawie Strategii Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”*. M.P. 2013 poz. 73.
- Uchwała 2013b. *Uchwała nr 121 Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2013 r. w sprawie przyjęcia zaktualizowanej „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”*. M.P. 2013 poz. 641.
- Uchwała 2014a. *Uchwała nr 3 Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2014 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Polski Południowej do roku 2020”*. M.P. 2014 poz. 152.
- Uchwała 2014b. *Uchwała nr 58 Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2014 r. w sprawie przyjęcia Strategii „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.”*. M.P. 2014 poz. 469.
- Uchwała 2014c. *Uchwała nr 60 Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020”*. M.P. 2014 poz. 452.
- Uchwała 2015a. *Uchwała nr 107 Rady Ministrów z dnia 14 lipca 2015 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030”*. M.P. 2015 poz. 736.
- Uchwała 2015b. *Uchwała nr 213 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. w sprawie zatwierdzenia „Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2015–2020”*. M.P. 2015 poz. 1207.
- Uchwała 2017. *Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. M.P. 2017 poz. 260.
- Ustawa 2006. *Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. Dz.U. 2006 nr 227 poz. 1658 z późn. zm.